

**BAŞKURT TÜRKÇESİNDE EDATLARIN MORFOLOJİK
İŞLEVİ**
MORPHOLOGICAL FUNCTION PREPOSITIONS OF THE
BASHKİR LANGUAGE

Ö. KÜÇÜKMEHMETOĞLU*

Özet

Edatlar tek başlarına manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz. Cümlede kelimeleri birbirine bağlayan sözcüklere edat denir. Edatlar cümle ögesi olmazlar ve morfolojik değişikliğe uğramazlar. Cümle içinde kelimelerin anlamını, zaman, yer, amaç olarak belirtirler. Başkurt şekil bilgisinde edatlar çeşitlilik arz etmektedir. Mesela “üsün, kewek, hımak, şikelle, tüşlü, menan, üta, hayın, aşa, buyı, buyınsa, buyına, arkahında, turahında” (için, gibi, ile, her, sayesinde, aracılığıyla, hakkında, diye) vb. edatlar yalın ve iyelik halinde kullanılırlar. Başkurt Türkçesi gramerinde edatların ismin yalın ve iyelik hallerinde kullanılan edatlar, yönelme hâlinde kullanılan edatlar ve ayrılma hâlinde kullanılan edatlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ayrıca edatlar birleşik cümlede yan cümleye gelerek onu asıl cümleye bağlar. Cümleyi sentaks olarak tamamlar. Bildiride Başkurt Türkçesi morfolojisinde edatların kullanım şekli ve morfolojik işlevi, gramer içerisindeki morfolojik yeri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Başkurt, Başkurt Türkçesi, edatlar, gramer.

Summary

Prepositions non-sense, they are only words from grammar duties; there are no means alone. Any object or action not meet. But they see a grammar duty by supporting them in conjunction with meaningful words. For him, the names of the meaningful words and verbs in addition to prepositions task words can say. Preposition words in the sentence called for linking words. Prepositions and sentence item would not undergo morphological changes. The meaning of words in a sentence, time, place, indicate the goal. prepositions in Bashkir way information is to be varied. For example “üsün, kewek, hımak, şikelle, tüşlü, menan, üta, hayın, aşa, buyı, buyınsa, buyına, arkahında” (for, like, with, all, through, through, about, say) and so on. prepositions are used in case of simple and possessive. Also prepositions connect it to the original sentence came clauses in compound sentences. It completes the sentence syntax. usage of prepositions in the morphology of the Bashkir language in the declaration and morphological function, morphological place in the

* Bu makale İstanbul Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenmiştir.
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi,
İstanbul/Türkiye. E-mail: mehmedzade@gmail.com
Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Studies, Turkish Language
and Literature PhD Candidate, Istanbul / Turkey.

grammar will be studied.

Keywords: Bashkir, Bashkir language, prepositions, grammar.

Edatlar tek başlarına anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz [1, 348].

Görevli kelimeler, adlar ve fiiller gibi yalnız başlarına birer anlam taşımazlar. Bunlar, ancak eklendikleri kelime veya kelime grupları ile işlev bakımından bağlı buldukları öteki kelimelerin yardımı ile anlam kazanan ve cümle içinde de geçici gramer görevleri yüklenmiş sözlerdir [2, 1049].

Cümlede kelimeleri birbirine bağlayan sözcüklere edat denir. Edatlar cümle ögesi olmazlar ve morfolojik değişikliğe uğramazlar. Cümle içinde kelimelerin anlamını, zaman, yer, amaç olarak belirtirler. Başkurt şekil bilgisinde edatlar çeşitlilik arz etmektedir. Edatlar Başkurt Türkçesinde “Baylawestar” olarak adlandırılmaktadır. Edatlar birleşik cümlede yan cümleye gelerek onu asıl cümleye bağlar.

Başkurt Türkçesinde “üsün, kewek, hımak, şikelle, tüşlü, menan, üta, hayın, aş, buyı, buyınsa, buyına, arkahında, turahında” (*için, gibi, ile, her, sayesinde, aracılığıyla, hakkında, diye*) vb. edatlar yalın ve iyelik halinde kullanılırlar [3, 152].

üsün: için
kewek: gibi
hımak: gibi
şikelle: gibi
tüşlü: gibi, benzer
menan: ile
üta: çok
hayın: defa, kez
aş: fazla
buyı: boyu
buyınsa: boyunca
buyına: boyuna
arkahında: dayanarak, vasıtasıyla
turahında: hakkında
Örnek:

Kul kewek eşlehen han kewek yeşerhen [4, 38].

Kul gibi çalışırsan han gibi yaşarsın.

Edebiyetteñ yangılığı seře geroy problemahıñ hal itew menen da bayle [5, 6].

Edebiyatın yeniliği, gelişmesi karakter meselesini çözmesi ile de alakalıdır.

Davut Yultıydıñ 1925 yılda “Belem” jurnalında basılđan “Yañı edebi ađımdardıñ gegemoniyahı turahında” tigen mekeleheniñ teoretik hem praktik ehemiyete [6, 6].

Davut Yultıy’ın 1925 yılında Bilim Dergisinde yayımlanan “Yeni Edebî Akımların Hegemonyası Hakkında” başlıklı makalenin teorik ve pratik önemi.

Matdi donyanı ular btehenen élék tuyup belew arkahında turmuřtuñ meğenehene tşnrge tırışkan [7, 13].

Somut dünyayı onlar herkesten önce hissedip bilme vasıtasıyla hayatın manasını anlamaya çalışmışlar.

Edatlar ismin yalın ve iyelik hallerinde kullanılan edatlar, yönelme hâlinde kullanılan edatlar ve ayrılma hâlinde kullanılan edatlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır [8, 349].

Yalın ve İyelik Hâllerinde Kullanılan Edatlar:

Yalın hâlde kullanılan edatlar herhangi bir yapım eki almazlar. “sn, kewek, hımak, şikelle, tşl, menan, ta, hayın, aşa, buyı, buyınsa, buyına, arkahında, turahında” (İçin, diye, gibi, ile, her, sayesinde, aracılığıyla, hakkında) gibi edatlar yalın hâlde kullanılmaktadır. Bu edatlar yalın hâlde herhangi bir ek almadan kullanılırlar.

İyelik halinde kullanılan edatlardan önce gelen zamirler, iyelik halinde çekim talep ederler.

rnek:

Hazer inde min piyesanıñ nima ikenlegen añlaganday buldım, şuğa la ike tejribele dramaturgtıñ fekeren işetew mineñ sn bik mühim ine [9, 130].

şimdi ben piyesin ne olduğunu anlamış gibi oldum, bunun yanında iki tecrübeli dram yazarının düşüncelerini dinlemem benim için çok önemli idi.

Min hişe kn hayın kilep huranıp yrmeyem [10, 82].

Ben sana her gün gelip sormayacağım.

Yönelme Hâlinde Kullanılan Edatlar:

Başkurt Türkçesinde “tiklem, saklı, hatle, hatlem, kadar, kadare, karşı, taban, karap, karay, karamaştan, karağanda, karata, bedga tiklem, kiska saklı, yelga taban, hedga tiklem, uramđa kadar, urmanđa karay” yönelme

hâlinde kullanılan edatlardır. Bu edatlar -e doğru, -e kadar, -e boyunca, -e yönünde anlamları verirler. Kendinden önce gelen kelime yönelme hâli eki alır.

tiklem: kadar
saklı: doğru
hatle: doğru
hatlem: doğru
kadar: kadar
kadare: kadar
karşı: karşı
taban: doğru
karap: bakarak
karay: yönelerek
karamaştan: bakmayarak
karağanda: bakarak
karata: bakarak

Örnek:

Kayım menen Ğallam irtenden kara kiske saklı kütüwde [11, 29].

Kayım ile Ğallam sabahtan akşama kadar beklemede.

Baytak yazuwsılar katnaşkan aňgemeler mart ayına yubiley hanına tiklem dawam itesek [12, 5].

Birçok yazarın katıldığı söyleşiler mart ayına özel sayılara kadar devam edecek.

Ayrılma Hâlinde Kullanılan Edatlar:

Ayrılma hâlinde kullanılan edatlardan önceki kelime ayrılma hâli eki alır. Ayrılma hâlinde kullanılan edatlar “birle, başka, bütan, huñ, élek, burun, awal, başlap, alıp, tış” (birlikte, başka, sonra, ilk, başta, evvel, başlayarak, itibaren) vb. ibarettir.

birle: birlikte
başka: başka
bütan: bütün, tamamı
huñ: sonra
élek: önce
burun: önce
awal: evvel
başlap: itibaren
alıp: itibaren

Örnek:

Şunan birle teatrda uşu lakap yeşey [13, 188].

Ondan beri tiyatroda bu isim yaşıyor.

Huñğı künderiñe tiklem tüşünüp bulmay bıl donyanı [14, 40].

Son günlerine (ömrün ahirine) kadar bu dünyayı anlayamıyoruz.

Hazer inde burunğu Türki telde bına şuğa ukşaş hüiz izlep karayık [15, 174].

Şimdi eski Türk dilinde, Göktürkçede, buna benzer kelime arayıp bakalım.

Élek ber tuktawhız sıyrısık kewek hayrap külüp tura ine, e hazer ündeşmey [16, 10].

Başta durmadan sığırcık gibi şakıyor gülüyordu, artık şimdi sesini çıkarmıyor.

Sonuç:

Başkurt Türkçesi gramerinde edatların ismin yalın ve iyelik hallerinde kullanılan edatlar, yönelme hâlinde kullanılan edatlar ve ayrılma hâlinde kullanılan edatlar olmak üzere üçe ayrıldığına şahit olduk. Başkurt Türkçesinde kullanılan “üsün, kewek, hımak, şikelle, tüşlü, menan, üta, hayın, aşa, buyı, buyınsa, buyına, arkahında, turahında, tiklem, saklı, hatle, hatlem, kadar, karşı, taban, karap, karay, karamaştan, karağanda, karata, bedga tiklem, kiska saklı, yelga taban, hedga tiklem, uramğa kadar, urmanğa karay, birle, başka, bütan, huñ, élek, burun, awal, başlap, alıp, tış” gibi edatların bir kısmının Türkiye Türkçesinde de olduğunu ancak diğer kısmının tarihî Kıpçak Türkçesinin devamı olduğunu gördük. Başkurt Türkçesi, Nogay Türkçesine çok yakındır. Başkurt Türkçesinin Eski Türkçe, tarihi Türk şiveleri ve çağdaş Türk lehçelerinin gramerleriyle yapılacak mukayeselerde yeni tespitler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, 1980, İstanbul.
2. Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
3. Usmanova, M.Ğ.; Abdullina F.F.: *Başkurt Tele Teoriya*, Klas Yayınları, Ufa, 2013.
4. Nadrşina, Fanuze: (yönetiminde), *Başkurt Halık Makalder Hem Aytemder*, Başkurtstan Kitap Neşriyatı, Ufa, 1980.
5. Mustafina, R.D.: *Yegermense Biwattuñ Utızınısı Yıldarında*, Başkurt Adabiyete, Başkurt Devlet Üniversitesi Neşriyatı, Ufa, 2010.
6. Başkurt Devlet Üniversitesi, *Başkurt Edebi Ğilimi Hem Tenkidi Tarihi*, BDU Yayınları, Ufa, 2007.
7. Bikbayev, Rawil, “*Kamillik Katarına Kirgen Yakşı*”, Ağidel Jurnalı, Sayı: 1087, Ekim 2013, Ufa, ss. 11-18.

8. Zaynullin, Marat: *Hezerge Başkurt Edebi Tele Morfologiya*, Başkurt Devlet Universiteti, Ufa, 2002.
9. Ğayetbay, Nail: “*Üzük Yulkuk Hatireler*”, Aĝidel Jurnalı, Sayı: 1088, Aralık 2013, Ufa, ss. 107-133.
10. Alsinbayev, Niyaz “*İl Seginde Yaşagan Karttıñ Atı Yuğaldı*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1077, Ocak 2013, Ufa, ss. 80-99.
11. Aldırhanova, Alnisa “*Kuyun*”, Aĝidel Jurnalı, Sayı: 1088, Aralık 2013, Ufa, ss. 27-70.
12. Eminev, Emir “*Tukhanga Ayak Basganda*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1077, Ocak 2013, Ufa, s. 5.
13. Abuşahmanov, Ehmed, “*Satira hem Yumor*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1067, 2012, Ufa, ss. 185-190.
14. Dayanova, Teskire, “*Fereştem Minen*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1077, Ocak 2013, Ufa, ss. 32-53.
15. Safin, Fidail, “*Ruhıbiz Tamırdarı*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1078, Şubat 2013, Ufa, ss. 173-179.
16. Kadirova, Zifa, “*Hagınırhun Min Bulmam*”, Aĝidel Dergisi, Sayı: 1077, Ocak 2013, Ufa, ss. 5-62.